

УДК 343.9

І. О. Христич, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник сектору дослідження проблем злочинності та її причин Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України, м. Харків;
Л. О. Шевченко, кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник сектору дослідження проблем злочинності та її причин Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України, м. Харків

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИНИ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ НА ОБ'ЄКТАХ ПЕК УКРАЇНИ

Стаття присвячена кримінологічній та психологічній характеристиці осіб, які вчинили злочини економічної спрямованості на об'єктах ПЕК України.

Ключові слова: особа злочинця, кримінологічна характеристика, психологічна характеристика, вибіркові дослідження осіб.

Згідно з Конституцією України однією з основних функцій держави є забезпечення її економічної безпеки, яка може полягати у створенні сприятливих умов для нормального розвитку всіх сфер економіки країни. Не останню роль у цьому процесі відіграє паливно-енергетичний комплекс як базовий сектор економіки України, який сьогодні переживає складні процеси, пов'язані з формуванням та стабілізацією ринкових відносин.

Вивчаючи проблеми боротьби зі злочинністю, не можна обійти стороною і вивчення проблем, пов'язаних з особою злочинця. Як справедливо зазначив В. М. Кудрявцев, особа злочинця з його свідомістю і волею – це та центральна ланка, яка зв'язує причину і наслідок. Діяльність людини не можна розглядати як просту реакцію на зовнішню сферу. Конкретна ситуація породжує вольовий акт не сам по собі, а лише у взаємодії з особою конкретної людини,

переломлюючись через її інтереси, погляди, звички, особливості психіки та інші індивідуальні риси¹.

Тому жоден кримінолог, до якої б наукової школи він не належав, обов'язково вивчає питання, пов'язані з особою злочинця. В історії кримінологічної думки це одне із найбільш дискусійних питань. І не випадково, що, власне, і становлення кримінологічної науки почалося з вивчення особи злочинця. Соціологічні, антропологічні, психологічні, біологічні школи, напрями, концепції охоплюють багато досліджень, присвячених даній проблемі². Усі ці дослідження, безумовно, можуть бути застосовані для вивчення механізму детермінації різних видів злочинів.

Звісно, що характер діяльності накладає певний відбиток на особу. Тому вважаємо за необхідне проаналізувати, як це прийнято у кримінологічній науці, окремі соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні риси й особливості злочинця, оскільки узагальнені і проаналізовані на рівні статистичного спостереження, вони дають важливі відомості для більш поглибленого вивчення проблеми.

У вітчизняній і зарубіжній кримінології проблемі особи злочинця приділяється значна увага. Пропонуються і наводяться найрізноманітніші визначення особи злочинця. Не заглиблюючись у теоретичні дискусії з цього приводу, оскільки це виходить за межі нашого дослідження, відзначимо наступне. Спроби сконструювати якесь універсальне, абсолютно істинне визначення поняття особи злочинця до сих пір не увінчалися успіхом, оскільки кожна людина – явище індивідуальне. У принципі кожна особа може вчинити злочин, і виділити риси злочинця, які б принципово відрізняли його від законослухняного громадянина, надзвичайно складно. У зв'язку з цим ми погоджуємося з позицією А. Ф. Зелінського стосовно того, що поняття «особа злочинця» може застосовуватися лише до обмеженого кола злочинців, які займаються систематичною злочинною діяльністю, яка характеризує ступінь їх суспільної небезпеки,

¹ Див.: Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1968. – С. 10.

² Див.: Иншаков С. М. Зарубежная криминология / С. М. Иншаков. – М. : ИНФРА-М, 1997. – С. 153.

що відтворюється у конкретних фактах вчинення злочинів. Стосовно інших можна говорити лише як про осіб, що вчинили злочин. Тому під поняттям «особи, що вчинили злочини» ми розуміємо сукупність соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних характеристик осіб, які вчинили злочин.

Нами було вивчено 255 архівних кримінальних справ з вироками, по яких було засуджено 394 особи.

Про соціально-демографічну характеристику злочинця дають уявлення такі дані. Серед засуджених осіб, яких ми вибірково вивчили, чоловіки склали 88 %, жінки – 12 %. Таке співвідношення є характерним для всієї злочинності в цілому, вочевидь, значно менша частка жінок у даному виді злочину порівняно із чоловіками пояснюється тим традиційним становищем, яке відводиться жінці в суспільстві.

Вік як суттєва характеристика особистості визначає її якісну своєрідність, зумовлює інтереси, потреби, життєві цілі, вибір середовища. Безперечно, в залежності від віку більш чи менш потужним є вплив зовнішнього соціального оточення. Вікова характеристика злочинців дозволяє зробити висновки щодо криміногенної активності представників різних вікових груп. Вивчаючи засуджених осіб за злочини в системі ПЕК, нами було виокремлено дев'ять вікових груп: 14–18, 19–24, 25–30, 31–35, 36–40, 41–45, 46–50, 51–60, 61 і більше років (табл. 1).

Таблиця 1

Віковий розподіл злочинців

Стать	Віковий розподіл злочинців								
	14–18	19–24	25–30	31–35	36–40	41–45	46–50	51–60	61 та більше
Чоловіки	12,3	20,7	16,1	9,8	9,5	9,5	9,8	10,6	1,4
Жінки	0	15,2	6,5	10,6	26,0	6,5	15,2	17,2	2,0

Нами було встановлено такий віковий розподіл злочинців: чоловіки у віці 14–18 років – 12,3 %; 19–24 – 20,7 %; 25–30 – 16,1 %; 31–35 – 9,8 %; 36–40 – 9,5 %; 41–45 – 9,5 %; 46–50 – 9,8 %; 51–55 – 5,8 %; 56–60 – 4,8 %; 61 і більше років – 1,4 %. Жінки у віці 14–18

років нема жодної; 19–24 – 15,2 %; 25–30 – 6,5 %; 31–35 – 10,6 %; 36–40 – 26 %; 41–45 – 6,5 %; 46–50 – 15,2 %; 51–55 – 15,2 %; 56–60 – 2 %; 61 і більше років – 2 %. У віковій характеристиці відзначається зміщення до більш старших вікових груп порівняно із загальною злочинністю. Основну вікову групу складають особи старше 30 років: жінки – 78,3 %, чоловіки – 50,9 %.

Соціальна цінність особи значною мірою визначається її професійно-освітнім рівнем. Освіта певним чином впливає на формування інтересів, життєвих установок та перспектив власного життя. За даними проведеного дослідження, вищу освіту (повну чи базову) мали 11,2 % осіб, середню (повну чи базову) – 66,3 %, професійно-технічну освіту – 21,5 % і початкову освіту – 1 %. Відповідно у цих осіб освітній рівень порівняно із злочинцями інших категорій істотно не відрізняється.

Сім'я розглядається багатьма кримінологами як важливий профілактичний захід, тобто соціально адаптована сім'я звичайно відіграє роль стримуючого чинника, який перешкоджає здійсненню злочину. Переважну більшість засуджених за вчинення злочинів у сфері ПЕК складають неодружені і незаміжні (61 %), у шлюбі перебували 36,5 %. (На жаль, інформація про 2,5 % відсутня.) Такий значний відсоток осіб, які не перебували у шлюбних відносинах на момент вчинення злочину, пояснюється, зокрема, тим, що велика частина засуджених досягла достатньо зрілого віку.

Можна також навести структуру злочинців за родом занять. За результатами дослідження, суспільно корисною працею займалися майже третина респондентів, але з них працювало на момент скоєння злочину лише 4 %, не працювали – 62 %, навчалися – 5,5 % і пенсіонери – 1,5 %. Основними причинами незайнятості засуджені вважають відсутність роботи, низьку заробітну платню, недостатній рівень професійної освіти, неконкурентну спроможність на ринку праці. Тому в більшості засуджених легальні доходи були невеликими. Матеріальне становище особи визначається, як правило, розміром заробітної плати у розрахунку на одного члена сім'ї. Звісно, що це не єдине джерело доходів. У той же час слід відмітити, що відомості про рівень матеріального забезпечення сім'ї обвинувачених по справах зустрічаються дуже рідко. Між тим цей по-

казник для категорії справ, що аналізуються, є дуже важливою обставиною, яка розкриває мотивацію вчинення злочинів і має враховуватися при призначенні покарання винним. На жаль, слідчі і судді недостатньо уваги приділяють цьому показникові характеристики особи. Особливо це неприпустимо в умовах, коли значна кількість населення України перебуває за межею бідності. Адже низький індивідуальний рівень життя є однією з причин зростання злочинності¹. За результатами дослідження було встановлено, що 15,7 % засуджених вважають, що вчинили злочин унаслідок тяжкого матеріального становища; 2,8 % зазначають, що поштовхом до злочину була відсутність заробітку; 1 % стверджують, що діяли в інтересах підприємства; 2 % респондентів гроші витрачали на потреби виробництва; 0,3 % неналежно виконували обов'язки, більшість злочинців (78 %) ухилились від пояснень причин злочину.

Наведені вище дані дозволяють дійти таких проміжних висновків щодо соціально-демографічної характеристики особи злочинця: переважно це чоловіки, які у своїй більшості не працюють, мають значно нижчий рівень освіти, ніж населення України. На нашу думку, деяке зменшення чисельності осіб з початковою загальною освітою та без освіти свідчить у першу чергу про те, що за ці роки не зменшилась чисельність осіб, які раніше були засуджені і відбували покарання. Після відбування покарання вони обов'язково підвищують рівень освіти порівняно з тим, що був у них до відбування покарання. Зараз у місцях відбування покарання деякі особи одержують навіть вищу освіту. Але в цілому такий соціально-демографічний «портрет» настроює на песимістичний лад – злочинність найближчим часом зменшуватися реально не буде.

Кримінально-правові ознаки – це побудова злочинності за ознаками, передбаченими кримінальним законом. До них належать: ступінь суспільної небезпеки (тяжка, менш тяжка, незначна); форми вини (умисна і необережна); мотиви злочинної діяльності; питома вага рецидивної і групової злочинності, співвідношення груп злочинців за розділами Особливої частини Кримінального кодексу України, частка найбільш поширених злочинів, роль у групі; тривалість

¹ Там Х. Преступность и уровень жизни : [пер. со швед.] / Х. Там. – М. : Прогресс, 1982. – С. 111–120.

злочинної діяльності, наявність судимості, спосіб учинення злочину, предмет посягання, збиток від вчинення злочину, вид і розмір покарання та ін.

Для злочинів у системі ПЕК не є характерною рецидивна злочинність, лише 30,5 % осіб раніше були судимі (з них 6,3 % отримали третю та більше судимостей, в силу ст. 89 визнані несудимими – 10,5 %). Таким чином, ці злочини вчиняються не закоренілими злочинцями, а, як правило, пересічними громадянами, для яких скрутне матеріальне становище виступає мотивуючим фактором злочинної поведінки. Ці дані збігаються із загальною злочинністю, де цей показник коливається від 25 до 30 %.

У групі вчинили злочини 43,5 % засуджених, при цьому групи малочисленні (63 % – 2 особи; 21 % – 3 особи і 16 % – понад 3 особи). Розподіл ролей у групі характеризує, що цим злочинам притаманні нестійкі, слабо організовані групи, тому що організатори склали 2 %, пособники 3,2 %, підбурювачів не виявлено, а виконавці склали 94,8 %.

Цікавий факт, що лише 9,4 % у момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння, жодної особи не було встановлено в стані наркотичного сп'яніння. Понад 90,6 % осіб знаходилися у тверезому стані.

Наведемо структуру видів покарання, призначених засудженим особам за вироками судів стосовно основних та додаткових мір покарання.

Дані наочно свідчать про помітну тенденцію до гуманізації призначення судами кримінального покарання особам, визнаним винними у вчиненні злочинів. Так, кількість засуджених до умовного покарання склала 69 % від загальної кількості засуджених; до позбавлення волі на певний строк було засуджено 18,2 % (з них найбільша кількість на 3 роки – 4,3 %; на 5 років – 5,3 %; жодна особа не була засуджена на строк понад 9 років); зупинено за реабілітуючими підставами – 0,2 %; зупинено за нереабілітуючими підставами – 2,8 %; призначено штраф – 8,8 %; виправні роботи – 0,7 %; обмеження волі – 0,2 %; позбавлення права займати певні посади – 0,2 %; громадські роботи та арешт – не призначалися. Додаткові види покарання були відсутні у 91,4 % засуджених. До інших було

застосовано штраф – 0,8 %; конфіскацію майна – 2,3 %; позбавлення права займати певні посади – 5,3 %; позбавлення права займатися підприємницькою діяльністю – 0,2 %.

У сучасній кримінології та кримінальній психології вже традиційним є підхід до вивчення психологічних особливостей злочинців, заснований на дослідженні розбіжностей між злочинцями та законслухняними особами на рівні окремих психологічних рис особистості. Його використання дозволяє узагальнити криміно-психологічні характеристики злочинців різної кримінальної орієнтації, але утруднено виявити типові особистісні та поведінкові особливості злочинців. Для вивчення психологічної складової характеристики злочинця, який вчиняє злочини у сфері паливно-енергетичного комплексу, нами було проведено тестування. Всебічний аналіз універсальних (базисних) рис особистості злочинців здійснено на основі показників 16-факторного опитувальника Р. Кеттелла (Sixteen Personality Factors Questionnaire 16 PF)¹. Цей опитувальник містить 105 питань, використовується при вивченні індивідуально-психологічних особливостей як засіб експрес-діагностики особистості. Опитувальник діагностує універсальні (базисні) риси особистості. Р. Кеттелл вважав, що існує певний кінцевий набір базисних особистісних якостей, а різниця між людьми визначається ступенем вираженості цих якостей. Базисні риси, які частіше називають факторами, ієрархічно організовані, соціально значущі, відносно стабільні та мають безліч поведінкових проявів. Універсальні (базисні) риси є найбільш загальними структурно-динамічними характеристиками стилю діяльності особи, які дозволяють спрогнозувати типові форми поведінкових реакцій на різні життєві ситуації, зокрема криміногенного типу. Процедура тестування не потребує спеціальних знань від опитуваних, триває від 20 до 50 хвилин. Спосіб роботи з опитувальником викладається в інструкції, відповіді заносяться у спеціальний бланк, а потім обробляються за допомогою спеціального ключа. Питання опитувальника групуються у специфічній для психологічної риси комбінації, з тим, щоб оцінити особистість за шістнадцятьма факторами. Усі

¹ Пономарева М. А. Психологическая диагностика личности: теория и практика / М. А. Пономарева. – Минск : Изд-во Гревцова, 2008. – С. 70.

шістнадцять факторів означені буквами латинського алфавіту, викладені попарно за біполярною формою. Кожний особистісний фактор вимірюється у балах, показник яких знаходиться у межах від 0 до 12, а по фактору інтелекту (В) – від 0 до 8 балів. За сумою одержаних балів можливо оцінювати високі, середні або низькі значення показника кожного фактора та порівнювати з нормами, а також визначити ступінь ураженості окремих рис особистості, які певним чином породжують типові форми поведінкових реакцій, особливо за умов незмінності звичного способу життя. На основі кількісного та якісного аналізу змісту особистісних факторів та їх взаємозв'язку визначаються інтелектуальні (фактори В, М, Q-1) та комунікативні (фактори F, L, N) особливості особи, її емоційно-вольові якості (фактори С, О, І, Q-3, Q-4) та особливості міжособової взаємодії. Крім цього, питальник у цій версії дозволяє оцінювати деякі особливості стилю відповідей, їх вибір навмання, намір опитуваних давати соціально-бажані відповіді. У тестуванні брали участь 112 засуджених чоловіків, які були поділені на основну групу в кількості 62 особи та контрольну групу в кількості 50 осіб. До основної групи було включено засуджених, які відбувають покарання за злочини корисливої спрямованості, вчинені у сфері ПЕК, у трьох установах виконання покарань м. Харкова. Контрольна група була представлена засудженими Олексіївської установи виконання покарань м. Харкова, які засуджені за скоєння корисливих злочинів. Результати тестування наведені у табл. 2.

Спираючись на одержані дані дослідження, можемо стверджувати, що в цілому особистісні риси злочинців обох груп дуже схожі, розбіжності є лише по двох факторах: практичність (М) та тривожність (О), тенденція до розбіжності за фактором конформізму (Q-2). Характеризуючи інтелектуальну сферу злочинців обох груп, зазначимо, що рівень їх інтелекту достатній з деякою ригідністю та слабо розвиненим логічним мисленням, інколи в суперечливих або конфліктних ситуаціях може виникати емоційна дезорганізація мислення, тому вони віддають перевагу звичній або вже знайомій справі. Злочинці, що вчинили злочини у сфері ПЕК, достовірно прагматичніше, практичніше орієнтуються на зовнішні обставини та задоволення власних корисливих інтересів, мають схильність до

Таблиця 2

**Розподіл результатів тестування характерологічних рис
злочинців за методикою Р. Кеттелла (Sixteen Personality Factors
Questionnaire 16 PF)**

Назва фактора	Основна група	Контрольна група	Р
<i>Інтелектуальні особливості</i>			
В – Інтелект	4,1	4,6	
М – Практичність-уява	5,2	8,1	0,05
Q-1 – Консерватизм-радикалізм	8,6	8,8	
<i>Емоційно-вольові особливості</i>			
С – Емоційна неврівноваженість/ врівноваженість	7,2	7,4	
G – Підвладність почуттям- нормативність поведінки	6,2	6,0	
I – Жорстокість-чутливість	7,6	7,4	
O – Упевненість у собі- тривожність	8,12	6,24	0,1
Q-3 – Самоконтроль низький/ високий	6,2	6,4	
Q-4 – Розслабленість- напруженість	10,6	10,2	
<i>Комунікативні якості</i>			
A – Замкненість-товариськість	6,6	6,72	
H – Полохливість-сміливість	5,8	6,68	
F – Стриманість-експресивність	7,26	8,02	
E – Покірність-домінантність	5,68	6,4	
Q-2 – Конформізм- нонконформізм	4,8	6,92	0,1
N – Прямолінійність- дипломатичність	7,0	7,4	
L – Довірливість-підозрілість	9,4	9,2	
MD – Адекватність самооцінки	10,8	11,2	

вимагаючої поведінки, про що свідчить показник фактора М (5,2 бала). Безпосередній особистий досвід є їх єдиним критерієм оцінювання правильності рішень, ідей, вчинків, поведінки в цілому. Вирішуючи будь-які проблеми, вони прагнуть одержати якомога швидше конкретний результат, нехтуючи нормами моралі, закону. Незважаючи на рівень освіти, ця категорія злочинців виявляє обмеженість та професійну незатребуваність, слабо розвинені трудові навички (працювало на момент скоєння злочину лише 4 %). Зосередженість їх уваги лише на поточних подіях, невміння своєчасно прорахувати життєву перспективу виявляє неналежний рівень інтелектуального контролю особистості. Слід зазначити, що наявні показники фактора В (4,1 бала) певною мірою залежать від інших характеристик особистості: тривожності, фрустрованості, загальноосвітнього рівня. Ще однією характерною рисою інтелектуальної сфери особи злочинця, що вчиняє злочини у паливно-енергетичному комплексі, є радикалізм (фактор Q-1 дорівнює 8,6 бала), тобто відсутність сталих принципів настанов, недовіра авторитетам, категоричність, неспроможність до адекватної оцінки та самооцінки, негативна установка щодо соціальної дійсності й оточення, сприймання нових поглядів та змін. Останнє пов'язане з поганою опірністю, критичністю та слабо розвиненим соціальним інтелектом і, як наслідок, невмінням знайти висококваліфіковану роботу з гідною платнею на ринку праці. Малокваліфікована, неprestижна робота з невеликим розміром заробітної плати, що не дозволяє задовольнити потреби людини, часто вимагає емоційних та фізичних перевантажень і в той же час не сприяє підвищенню інтелектуального рівня. Отже, її не цінують, можуть покинути і тому за таких умов джерелом засобів існування стають, наприклад, крадіжки за колишнім місцем роботи.

Емоційно-вольові особливості особистості злочинців, що вчинили злочини у сфері ПЕК, проявляються передусім у задовільному загальному рівні саморегуляції та самоконтролю, тенденції до емоційної стабільності, орієнтації на реальність. Показники за фактором G (6,0 балів) свідчать, що злочинці цієї групи обізнані про стандарти соціально схвалюваної поведінки в суспільстві, але мають гранично середній рівень нормативності поведінки, а саме: схильні

до ігнорування загальноприйнятих моральних зобов'язань та нормативних приписів, безвідповідальні, проявляють гнучкість щодо сприймання, оцінювання та виконання соціальних норм. Тобто у них недостатньо сформовані внутрішні нормативні регулятори поведінки. Потреба у свідомому плануванні й програмуванні своєї поведінки недостатньо розвинена, тому часто у них виникає залежність від ситуації, думки оточуючих людей, труднощі при прийнятті рішень та виборі конкретних форм поведінки. Незадоволеність у професійній діяльності чи в різноманітних життєвих ситуаціях не викликає бажання змін та не псує їм настрою. Разом із тим пластичність емоційної сфери забезпечує компенсацію низького рівня толерантності по відношенню до фрустрації, роздратованості, стомлюваності. Несподіваною яскравою рисою у цієї категорії злочинців є напруженість (фактор Q-4 дорівнює 10,6 бала), яка проявляється у збуджуваності, агресивності, почутті внутрішнього неспокою, порушенні рівноваги, дратівливості, низькій стресостійкості особи. Імовірно, що домінантність цієї риси зумовлена дефіцитарними та стресогенними умовами відбування покарання, де людина відчуває почуття небезпеки в міжособистісних відносинах та необхідність бути завжди напоготові відстояти свій неформальний статус в ієрархічному середовищі засуджених. Напруженість як базова риса особистості злочинців, що вчинили злочини у сфері ПЕК, тісно пов'язана з тривожністю. Показник тривожності у групі досліджуваних вірогідно вище (значення фактора O становить 8,12 бала), ніж у контрольній групі. Одержаний показник фактора тривожності характеризує злочинців цієї категорії як нестійких, тих, хто відчуває напруженість у важких життєвих ситуаціях та часто переживає стан страху, зневіри у власні сили. Тенденції розвитку сучасного українського суспільства різко зменшили кількість та саму можливість життєвих успіхів людей у різних сферах життєдіяльності, насамперед у професійних. Не випадково, що тривожність, невизначеність, невпевненість стають значущими рисами особистості, викликають низку негативних змін у поведінці. Загальний аналіз тривожності як риси у цих злочинців виявляє їх егоцентричність, тривожну поміркованість, заперечення активності, готовність поступатися соціальними потребами заради власного добробуту,

відсутність почуття провини за скоєний злочин. Слід ураховувати, що перебування у місцях позбавлення волі негативно впливає на психічний стан людини, зменшує адаптаційні можливості, згубно позначається на її психічному та фізичному здоров'ї, тому цілком природно, що одержані оцінки за фактором тривожності певною мірою мають ситуативне походження. Разом з тим тривожність як універсальна риса особистості впливає на комунікативні якості та особливості міжособистісної взаємодії. Комунікативні особливості злочинців, що скоїли злочини у сфері ПЕК, полягають у неоднозначному ставленні до оточуючих, схильності до конфліктності, впертості (фактор E – 5,68), сторожкості, з одного боку, нерозсудливості та безтурботності у виборі партнера (фактор F – 7,26) і бажанні перекласти відповідальність за власні помилки на інших, з другого боку. У стосунках із оточуючими надмірно вимогливі, до чужої думки ставляться байдуже. Узагалі носії цього психотипу схильні до індивідуальної діяльності, для приймання рішення їм потрібен неабиякий час, вони прагнуть спілкуватися та працювати нечисленною групою. Навіть у злочинній діяльності, за даними проведеного дослідження, 63 % груп склалися з двох осіб. Недостатньо розвинений соціальний інтелект та середній рівень комунікабельності впливає на оцінювання себе, оточення, поведінки в цілому, тому у засуджених діагностуються деформація оцінок та самооцінок. Показник фактора MD – 10,8 бала свідчить про наявність неадекватно завищеної думки про свою особу, недостатню самокритичність, схильність до самообману і врешті-решт відображає незрілість особистості.

Таким чином, одержані за результатами дослідження базисні риси особистості злочинців, що скоїли злочини у сфері ПЕК, дозволяють побудувати модель індивідуально-психологічних якостей особи злочинця, з великою долею імовірності прогнозувати реальну поведінку в певних життєвих ситуаціях, зокрема передкримінальних, та розробити надалі дієві методики превентивного впливу на особу потенційного злочинця у сфері паливно-енергетичного комплексу.

Статья посвящена криминологической и психологической характеристике лиц, которые совершили преступления экономической направленности на объектах ТЭК Украины.

The article is devoted to the criminological and psychological description of persons which committed a crime of economic orientation on the objects of Fuel and Energy Complex of Ukraine.

*Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору дослідження проблем злочинності та її причин ІВПЗ НАПрН України (протокол № 7 від 9 червня 2010 р.).
Рецензент – кандидат юридичних наук **Б. М. Головкин**.*